

DLA doktori értekezés tézisei

Czifra Orsolya

Undique flammatis – Jacobus Gallus paródiamiséi

Témavezető: dr. Kovács Andrea

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2015

I.

A zenetudomány első, Gallusról szóló írása 1890-ben jelent meg a szlovén egyházzenei folyóiratban, a *Cerkveni Glasbenik*ben Josef Mantuanitól. Erre figyelt fel az akkori DTÖ-szerkesztő, Guido Adler, aki szerette volna megjelentetni e sorozatban a Gallus-műveket. Mantuani és Adler együttműködésének köszönhetően 1898 és 1919 között hat kötetben jelentek meg Gallus, egyházi év szerint elrendezett motettái. Ezt követte volna a misék sora és a *Moralia*, azonban a Mantuani és Adler közti vita, a történelmi helyzet, majd Mantuani halála megakadályozták a kiadást.

1935 és 1969 között napvilágot láthattak a misék is a DTÖ 78., 94–95., 117. és 119. köteteiben, amelyeket már Paul Amadeus Pisk adott ki. Időközben Dragotin Cvetko Gallus életrajzával foglalkozott: 1966-ban monográfiát adott ki, amely később német és angol nyelven is megjelent. Ennek jelentősége, hogy szélesebb körben ismertté vált a komponista, egyre több kutatót vonzott a kérdéses adatok feltérképezése.

1985-től Edo Skulj vezetésével a *Monumenta artis musicae Sloveniae* köteteiben is helyet kaptak Gallus művei. Ennek ellenére még mindig vannak kiadásra várakozó darabok.

Jacobus Gallus paródiamiséivel Paul Amadeus Pisk foglalkozott az 1900-as évek elején. Pisk disszertációját – *Die*

Messen von Iacobus Gallus, Univ. Diss. Wien, 1917 – azonban sosem hozták nyilvánosságra, és egyetlen példány sem hozzáférhető.

A DTÖ sorozat *Studien zur Musikwissenschaft* kísérőfüzete rövidebb tanulmányt adott ki Pisk művéből *Das Parodieverfahren in den Messen Iacobus Gallus* címmel. A tanulmány rövid betekintést enged a misék sorába. Felsorolja a modelleket, valamint azok szerzőit. A kölcsönanyag megjelenésének számát tételenként kiemeli, majd általános képet ad az egyes tételekről.

Az eljárási technikákat négy csoportra osztja: egyszerűsítés, kiszélesítés, metrumváltás / ritmikai variáció, lényegi változtatás. E négy csoport jelenségeit példákkal támasztja alá és magyarázza, azonban e példák csupán egy-egy szólamot emelnek ki. Ezenkívül elemzi a szófestés eszközeit a *descendit, ascendit, resurrectionem, et incarnatus, et homo factus est* szövegi részekben.

Mivel a misék modelljei a chansontól a motettáig széles skálán mozognak, Pisk nem ad képet arról, hogy mely esetben milyen zeneszerzői eljárásokkal találkozunk, illetve vannak-e visszatérő megoldások egyes misék esetében. Arra sem tér ki, hogy e misék mikor keletkezhetek és milyen liturgikus időszakban énekelték őket.

A tanulmány 19 misét elemez, azonban a paródiamisék száma a kéziratos forrásokban fellelt misékkal jelenleg 23.

Egyetlen mise, a *Missa super Pater noster* megjelent a Döblinger kiadónál Hans Gillesberger rövid bevezetőjével, amely új tényt közöl, miszerint Gallus valószínűleg hangszeresekkel egészítette ki az énekes szólamokat.

A korábbi kutatások eredményei és tudományos szemlélete a Cvetko-féle vonalat képviselik, az általa feltárt adatokat egészítik ki. Az utóbbi évtizedben fellendült Gallus-kutatás azonban már több tudományágra (nyomdatörténet, grafológia) terjesztette ki a kutatást. A szlovén, lengyel és szlovák zenetudósok több irányból foglalkoznak e kérdéskörrel, amelynek következtében néhány korábban közölt eredményt megcáfoltak. Mindennek ellenére az új eredményekkel a paródiamise szempontjából nem foglalkozott tanulmány.

II.

Az értekezés kiindulópontjai a Münchener DigitalisierungsZentrum digitális adatbázisának *Selectiores Quaedam Missae* 4 Mus. pr. 1558 jelzetű kötetei 1580-ból. Ennek segítségével írtam át mai írásjelekkel, és fordítottam magyar nyelvre az eredeti előszót. Ezen kívül a zenei elemzésekhez a DTÖ-kötetekben kiadott miséket használtam fel. Az alapmodellek esetében – egy motetta kivételével – szintén a DTÖ-kötetekre támaszkodtam. Az említett egyetlen motetta az *Undique flammatis*, melynek eredeti kottája elveszett. Az

új felfedezések következtében azonban kéziratos forrásban előkerült az *Angeli laetantur* című motetta, mely azonos lehet az elveszett művel. A *Missa super Undique flammatis* ezért az *Angeli laetantur* 2006-os *Monumenta Musicae Slovacae* kiadása alapján dolgoztam fel. Az életrajzi fejezetben egyrészt a *Selectiores Quaedam Missae* és az *Opus Musicum* utalásait, illetve *Dragotin Cvetko Jacobus Gallus: Sein Leben und Werk* című 1972-es monográfiáját használtam fel. Ezt egészítettem ki *Marko Motnik Jacob Handl-Gallus Werk – Überlieferung – Rezeption* című, Handl-katalógust tartalmazó munkájával (2012), valamint a *De musica disserenda* folyóirat 2007-től közzétett Gallus-publikációival.

Az eredeti szólamkönyvek vizsgálata azért jelentős, mert az eddigi tudományos elemzések gyakran téves olvasatban támaszkodtak az előszavakra, illetve megváltoztatták a paródiamisék címeit.

III.

A *Selectiores Quaedam Missae* és az *Opus Musicum* előszavainak fordítása után világosság vált számomra, hogy azok az utalások, amelyeket Gallus saját életútjára, illetve zeneszerzői tevékenységére tett, nem elegendőek ahhoz, hogy teljes képet adjanak az életrajzról és a komponálás módjáról. A Gallus-monográfia feldolgozása után több kérdéses pont maradt, ezért a következő kutatási feladat Gallus

szülőhelyének, Krajnának történelme, illetve az Osztrák-Magyar Monarchia korabeli művészeti és tudományos életének feltérképezése volt. Ezt követte végül az új eredmények feldolgozása mind a prágai, mind pedig a szlovák és lengyel források és felfedezések vonalán.

A DTÖ-kiadványok és a Motnik-féle Handl-katalógus összevetésével jegyzéket készítettem, hogy mely kötetben milyen misék találhatók, illetve mely misének mi a modellje. Kilenc mise merít Orlandus Lassus, Philippe Verdelot, Christian Hollander, Clemens non Papa, Jacques de Wert, Ivo de Vento, Jobst von Brandt, Thomas Crequillon, Dominique Phinot egyházi és világi műveiből, hat paródiamise alapja azonban Gallus-motetta. A többi modell egyelőre ismeretlen.

A nemzetközi kutatások elsősorban Gallus miséinek forrástörténeti jelentőségét emelik ki; azok zenei szövetét nem vizsgálják. Hazai irodalma nincs a zeneszerzőnek.

IV.

Jacobus Gallus azon zeneszerzők közé tartozik, aki Palestrina és Lassus idejében alkotott. Életműve – 556 mű – jelentős helyet foglalhatna el a reneszánsz kórusmuzsikában. Ennek ellenére a zenészek többsége Gallus nevét sem ismeri. Ebből kifolyólag ritkán adják elő műveit.

A dolgozat terjedelmét meghaladta volna az összes mise elemzése, ezért választásom a Gallus-modellekre komponált misékre esett. A *Selectiores Quaedam Missae* I. kötetének első három, egymást követő miséje, a II. kötet két miséje és egy kéziratban fennmaradt mise alapján alkottam képet a szerző paródiamiséiről.

Az analízisben kezdetben a Pisk-tanulmány pontjait követtem, azonban e négy pontot nem találtam elegendőnek ahhoz, hogy teljes képet kapjak a modell és mise kapcsolatáról, valamint a kompozíciós eljárásokról. A korabeli zeneelméleti traktátusok közül ezt *Pietro Pontio: Raggionamento di musica* (1588) és *Pietro Cerone: El melopeo y maestro* (1613) említik. Ez utóbbi 12 pontja képet ad a kor elvárásairól, valamint vezérfonalat nyújt az elemzéshez, s ezáltal jobban kirajzolódnak az egyéni zeneszerzői megoldások.

Mivel a nemzetközi kutatások figyelme a paródiamisékkel kapcsolatban csupán a modellek feltérképezésére irányult eddig, Pisk műve pedig hozzáférhetetlen, munkám rávilágíthat egyrészt arra, hogy a misék zenei elemzése további irányt adhat Gallus életrajzához, másrészt pedig a zeneszerző kompozíciós technikájának összevetése lehetőséget biztosíthat a paródiamisék kronológiai sorrendjének felállítására.

V. A szerző fontosabb szakmai tevékenységei:

A doktorandusz koncertek keretében: *Händel: Messiás* Budapest, 2010. december 12. szoprán szóló

Kuruc kori emlékek a magyar népének hagyományban - előadás, Szerencs, 2012. július 5. Országos Tárogatók Találkozó. (Az előadás R. Várkonyi Ágnes prof. em. irányításával készült.)

A szerző a Szent István Énekesiskola tanára. Részt vett az Énekes Iskolák kerettantervének (Lásd: OFI) elkészítésében, az elmúlt év óta pedig egyházzene-szakos hallgatókat mentorál. Az iskola kórusával a gregorián repertoár mellett *G. B. Pergolesi: Stabat mater* c. művét szólaltatták meg. (2014. május 21. Budapest, Terézvárosi Plébániatemplom, vez.: Czifra Orsolya)

2013 óta a szerző a Vass Lajos Kamarakórus (VLKK) tagja. Jelentősebb koncertek az együttessel:

W. A. Mozart: Davide penitente 2013. december 21. Budapest, BMC, vez.: Hámori Máté

A VLKK és a New Dublin Voices közös koncertje, Budapest, 2014. márc. 20. vez.: Somos Csaba és Bernie Sherlock, Nemzetközi Kórusverseny, Caorle, 2014. 04. 30-05.02.

Spanyol, olasz és német szerzők művei, Budapest., 2014. 10. 26.

J. Haydn: Teremtés, Gödöllő, 2014. december 6. vez.: Somos Csaba „Szerelem” 2015. 04. 17. Szolnoki Galéria